

Stopnice so pokale, lipa je dišala

Pogovor z gospo Vero Leskovic Keršovan o spominih na življenje v prvi vili arhitekta Franca Novaka

Meta Kutin, Tomaž Ebenšpanger

Gospa Vera Leskovic Keršovan je hči lastnika prve Novakove vile, Vile Keršovan. Njen oče, bančnik Ferid Keršovan, je bil podpornik Novakovega študija, med katerim je arhitekt zasnoval to prvo vilo z ravno streho v Murski Soboti. Gospa naju je med ogledovanjem starih fotografij in tudi novejših, ki prikazujejo današnje stanje vile, v mislih popeljala po prostorih meščanske vile, v mirno in lepo življenje družine, ki ga je grobo prekinila druga svetovna vojna. Pogovarjali smo se za jedilno mizo njenega stanovanja v eni od Poljanskih stolpnic v Ljubljani, kjer prebiva po smrti moža, dirigenta Boga Leskovic. Skozi okna je pogled odprt, podobno, kot je bil v njeni sobi, v vili sredi dišečega vrta.

Gledamo fotografije vile (Slika 1): »Glicinijo smo kasneje odžagali. Da očka ni vedel ... Glicinija ima namreč tako močne korenine, da se je ograja na balkonu začela zvijati. Gledamo fotografije (Slika 2): »Pa tole. To je bil moj pes Miro, ki mu je neka ciganka vrgla v hrano črepinje in je poginil ...« »In to je bila moja kinderfrajla, ker so starši cele dneve delali.« Gledamo fotografije (Slika 4): »To pa je bila gradnja hiše. Slika je dal Ljubči (o. p. Ljubomir Deškovič). Poročen je bil z Babiko Paukovo, Ferijevo polsestro. V Soboti so imeli slaščičarno. So lahko blejske kremšnite še tako dobre, ampak takih, kot je Pauko néni naredila, takih pa ni ...« Ob fotografiji, ki prikazuje današnje stanje hiše: »Ta barva je grozna ... grozna ...«

- Sl. 1: Glicinija pred teraso hiše, okrog 1980.
- Sl. 2: V igri z družinskim psom Mirom na vrtu, okrog 1933.
- Sl. 3: Družina Keršovan na vrtu, okrog 1933.
- Sl. 4: Gradnja hiše leta 1931 – spredaj stojita arhitekt Novak in zidarski mojster Mesarič, desno je Novakovo športno kolo.
- Sl. 5: Pogled na rdečo bukev, sredi 1980-ih.
- Sl. 6: Pogled na pergolo, zelenjavni vrt in njive v ozadju.
- Sl. 7: Balkon otroške sobe, pomladi 1935.

Gospa Leskovic Keršovan, stare fotografije vile so črno-bele. Kakšna je bila originalno barvna slika vile – jo še imate pred očmi?

O, seveda! Hiša je bila bela. Okenski okvirji so bili belo-rdeči. Del okvirja je bil bel, drugi rdeč. In tudi notranji platneni roloji na oknih so bili belo-rdeči. Črtasti. Vertikalne črte. Tale ograja na balkonu in na terasi spodaj je bila temnordeča.

Koliko ste bili stari med gradnjo? Ste občutili spremembo pri vselitvi v nov dom?

Imela sem štiri leta. Gradnje se sploh ne spomnim. Smo pa takrat stanovali v eno- ali dvosobnem stanovanju, v Čehovi hiši. (Zaradi groba staršev sem bila dvakrat v rodnem mestu; dokler nisem prišla do središča, sploh nisem vedela, da sem v Soboti – tako se je spremenila.) Imeli smo služkinjo, ki ji je bilo prav tako ime Vera. Bila je največja avtoriteta pri hiši.

Se je preselila skupaj z vašo družino?

Ne, Vera ni šla z nami. Imeli smo Matildo, ki je opravljala dela v hiši, in za okopavanje vrta Jožka, ki je bil Rom, kot se danes reče. Bil je *purš* (to je germanizem, der Bursche, fant, kot pribočnik ali sluga), oče je bil namreč rezervni oficir. Očka je pravil, da ni bil nikoli lačen, ker je Jožko vedno od kod prinesel kakšno kuro. Jožko je enkrat vprašal, kaj moj očka misli, koliko da je star, ker ni imel pojma, kdaj se je rodil: »Ka vij mislite, kelko san ga jes star?«

3

4

5

6

7

Razen zelenjavnega vrta ste imeli tudi čudovit cvetlični del, ki je bil nedeljivo povezan s stavbo. Kdo je imel glavno besedo pri ureditvi?

Vrt je bil prekrasen. Vrtna arhitektura je bila hobi našega očka. Vrt sta nekako s Ferijem skupaj zasnovala. Bil je v več nivojih, ob terasah so bili sami skalnjaki v različnih barvah. Feri je verjetno naredil načrt. Ampak potem se je očka naprej bavil s tem. Od povsod smo dobivali rože in grmovje. Bilo je prekrasno. Žal so to uničili. Zdaj ni ničesar več. Razen rdeče bukve, ki jo je očka posadil in zaščitil.

Prime fotografijo (Slika 5) ... to je terasa, pod katero je bil rumen grm, ki je močno cvetel, ... od zgoraj pa se je spuščala lila glicinija. Te barvne kombinacije so bile prekrasne. Očka je imel ogromno vrtnarskega znanja. Ko sva hodila na sprehode v gozdove, sem imela s seboj vedno majhen nahrbtnik in lopatko. Iz tišinskega gozda sva prinesla domov zvončke, telohe, trobentice, norice in jih posadila na vrtu ... Še zdaj vem, kako me je očka učil, da se reče črnemu telohu – *Helleborus niger*.

Na vrtu ste imeli tudi pergolo.

Lepa je bila predvsem kasneje, ko se je po njej vzpenjal Clematis (srobot), pod njim pa so rasle roza vrtnice. Kakšna lepa kombinacija! *Išče fotografijo* (Slika 6). Po vojni je površine našega nekdanjega zelenjavnega vrta, skupaj s pergolo, oče prodal. Danes tam stoji hiša.

Ste zunaj tudi obedovali?

Jedlo se je na terasi, pred jedilnico in kuhinjo. Nad kuhinjo je bila moja soba z izhodom na balkon. (Slika 7). Zraven nje je bila soba za goste.

Razgled iz vaše sobe je moral biti slikovit.

Okrog hiše so bila, do koder je oko seglo, žitna polja. Ko je bilo žito zrelo, je bilo kot morje. Ko so kasneje tam sadili oljno repico, pa je bilo vse rumeno. Spomnim se, da je mala Alenka (mlajša sestra o. p.) nekega dne izginila v žitu in potem, po obupanem maminem klicanju, prišla nazaj pojoč, s šopkom v roki in rekla: »Danes nisem Alenka, danes sem Marjeta.«

Arhitekta Novaka danes radi povezujemo z izrednim posluhom za ustvarjanje prostorov med zunaj in znotraj; teras, balkonov, pergol ... Ste med bivanjem v vili občutili uspešnost teh zasnov? Vaša soba, na primer, je imela balkon.

Ste ga uporabljali?

O, seveda sem ga ... pa odprta vrata sem imela. Imam krasne spomine. Da ne bi med igro sedeli na tleh, so nam pognili celo tepih.

Sicer smo uporabljali predvsem teraso spodaj, ki je imela dostop iz kuhinje in jedilnice. Na njej so bili stoli, miza ... skratka, tale terasa ...

Kaj pa na strešni terasi, ste se tam veliko družili?

Tam smo se sončili, imeli smo tudi prho. Da bi kaj žurirali pri naši hiši? Ah, kje pa. Pri naši hiši ni bilo nikoli alkohola. Ko so ob petih popoldan prihajali obiski, se je serviralo čaj in pecivo. Za žuriranje naš očka ni imel dosti smisla. Zgoraj je bila soba za služkinjo Matildo. Po vojni smo jo imeli za shrambo, terase pa sploh nismo več uporabljali.

Žal je naša streha zamakala. In sicer v spalnico staršev. Mislim, da smo bili tudi eni prvih, ki smo imeli strelovod. Spomnim se noči, ko sem vsa prestrašena zlezla k mami v posteljo, ko je strela udarila vanj.

Bela hiša z ravno streho, skoraj stolp sredi polj, je bila ne le estetsko, temveč očitno tudi tehnično velik izziv. Vaš oče je moral imeti veliko poguma ...

Verjetno na podlagi razgovorov s Ferijem. Verjetno je očka rekel: »Feri jaz bi pa, ... mi ne moremo živeti v tem majhnem stanovanju, zdaj je čas, da bi gradili ...« Naš očka je bil izredno inteligenten in na svoj način tudi napreden. Končal je višjo trgovsko šolo na Madžarskem. Bil je direktor kreditne banke v Murski Soboti. Pravzaprav je uvedel kreditno bančništvo v Prekmurju.

Morda veste, kako je spoznal arhitekta Novaka?

Kako sta se s Ferijem spoznala, ne vem. Feri je bil pač tukaj. Zelo pogosto je prihajal k nam. Mislim, da je Feri študiral z denarjem, ki ga je zaslužil z načrti za našo hišo. Hiša je bila nekaj novega, takrat ni bilo nobenega podobnega Feriju.

Kako pa so drugi reagirali na vilo?

Pojma nimam. Mi smo živeli tako v miru.

Ste se z drugimi Novakovimi naročniki poznali? Zanimivo bi bilo vedeti, kako so prišli do Novaka.

Verjetno so videli našo hišo. S Koltajevimi (Vila Koltaj o. p.) smo se veliko družili, imeli so dva otroka, ki sta bila nekako mojih let. Z Vučakovimi (Vila Vučak o. p.) pa smo se poznali samo na dober dan. Dr. Vučak ni bil naš hišni zdravnik. Naš hišni zdravnik je bil dr. Sedlaček.

Feri je delal tudi Sedlačkovo hišo v Radencih. Ko so Nemci izseljevali ljudi v Srbijo, so izselili tudi Sedlačkove. Feri, ki je bil takrat zelo zaljubljen v Leico (hči dr. Sedlačka o. p.), jih je šel v Srbijo iskat. Uspelo mu je, da jih je pripeljal v Mursko Soboto. Najprej jih je prišel predstaviti k nam, tudi Leico kot svojo bodočo ženo. In tako je postal dr. Sedlaček naš hišni zdravnik. Leica in Feri sta se poročila v tišinski cerkvi. Bila sem na njuni poroki.

Kot kakšnega se pa spominjate Ferija Novaka?

Zelo prijeten je bil in imel je zdrav smisel za humor. Z očetom sta bila velika prijatelja. Mislim, da se je Feri o marsičem posvetoval z očetom.

Gospa v roke prime časopisni izrezek in nama prebere:

»Z globoko pieteto se spominjam tragično umrlega arhitekta Ferija Novaka, ki je bil približno od leta 1932 dalje oblikovalec nove Murske Sobote. Po njegovih idejnih načrtih so nastale nove poslovne in stanovanjske zgradbe, po njegovih zamislih so potekali načrti za bodoče lice mesta. O njegovih zaslugah in umetniški nadarjenosti so mnogo povedali in pisali že drugi. O Feriju Novaku kot učitelju, vzgojitelju mladih pa tudi starih obrtnikov le še tole. Znal jim je govoriti in jih prepričati o prednostih novih metod tehnologije, vzbuditi je znal njih zanimanje za estetsko oblikovanje in vrednost lepotnih črt in kompozicij. Delali so po njegovih načrtih, gradili so hiše, kot si je to sam zamislil, izdelovali so notranjo opremo po njegovem estetskem okusu in stilu. Njegovo rojstno mesto Murska Sobota se mu je oddolžilo s tem, da je preimenovalo Kolodvorsko ulico v Ulico arhitekta Novaka. Ferid Keršovan, časopis za slovensko krajevno zgodovino, Kronika.«

Tista nesreča je bila nekaj pošastnega. Leica, Feri in Maja so se za božič odpravljali v Zagreb k Paci (Leicina mlajša sestra o. p.), ki je bila poročena z zdravnikom. Na poti v Zagreb, pri Varaždinu se je zgodilo. Feri in Leica sta bila na mestu mrtva, hčerka Maja pa hudo poškodovana in so ji morali odstraniti vranico. Potem je stara ga. Sedlačkova skrbela zanjo. Tudi Maja je že umrla. Živela pa je v hiši v Radencih.

Gledamo fotografije (Sliki 8 in 9) ... tole je Feri, to je Fritz Berger (sin lastnika Bergerjeve vile v Soboti), to je Paca. Fritz je bil takrat zaljubljen v Paco. Ta, ki leži, je moja mama, ta v črnih kopalkah pa ga. Sedlačkova ... Feri in Leica in moja mama ...

Arhitekt Novak je zasnoval tudi notranjo opremo vašega doma, ki danes žal ni več ohranjena.

Pohišstvo je narisal Feri. Mislim, da sta se posvetovala z očkom, kako in kaj. Teh detajlov se resnično ne spomnim. Spomnim pa se mize v dnevni sobi, ki je bila kvadratna, s črno stekleno površino. Med dnevno sobo in jedilnico je bil klavir. Pohišstvo dnevne sobe je bilo iz kavkaškega oreha.

Kakšna pa je bila vaša soba, je bila tudi narejena po načrtih Novaka?

Opremo je naredil Novak, soba ni bila velika, ampak zelo funkcionalna. Postelja je bila pravzaprav kavč, z globokim predalom za shranjevanje posteljine. Pohišstvo je bilo iz lesa, prebarvanega na temnorjavo s krem obrobo. Zraven postelje je bila nočna omarica, zraven police za knjige, ki so segale vse do omare za obleko. Pod temi policami je bil kamin, kar je bila Ferijeva pogruntavščina. Zgoraj je bila siva granitna plošča, spodaj opeke, ograja, bakrena vratca, znotraj pa *gašperček*.

Kurilo se je torej lokalno, po sobah?

Tako je. V spalnici od staršev in v sobi za goste so bile lončene peči. Med jedilnico in dnevno sobo je bila zavesa, ki je segala do ogromnega kamina, ki je bil prekrasen. V dnevni sobi je bil polkrožne oblike, sezidan iz belega kamna, z obrobo iz črnega granita. Granitna obloga se je nadaljevala naprej v jedilnico, kjer je bila plošča iz črnega granita. Pod njo so se kovinska vratca odpirala v veliko peč. Čeprav se ne spominjam, da bi bil ta kamen kdaj topel, ... je bil pa zelo lep. Tudi v naši kopalnici, ki je bila prva v Soboti, se je za segrevanje vode kurilo na peč.

Kakšna je bila kopalnica?

Stoječa železna kad, ob njej okrogla peč, ki smo jo kurili na drva. Zato je topla voda tekla samo v banjo. Umivalnik je imel pipo z mrzlo vodo. Ob drugi steni je bila tapecirana stena iz grobega platna, z obešalniki, pod njo pa klop.

V hiši ste živeli kot otrok, kasneje tudi kot odrasla oseba ... Se je vaše razmišljanje o bivanju v vili spreminjalo, oblikovalo skozi vsa ta obdobja?

Na hišo ne morem gledati drugače kot emocionalno. To je bil moj dom, kjer sem se čutila varno in varovano. Če danes gledam nazaj, je bilo to nekaj estetsko prekrasnega, negovanega, oskrbovanega, s tistim bajnim vrtom. Pomladi so bile krasne. V hiši smo pred vojno tako na polno živeli samo dobrih 9 let.

Po vojni se je verjetno marsikaj spremenilo. Kako se je bilo vrniti v svoj dom v Murski Soboti?

Po dramatičnem srečanju v Mariboru smo nekaj časa živeli pri teti v Mariboru. Z očkom sva šla takoj, ko se je dalo priti čez Muro, v Mursko Soboto. Mama je s štiri tedne staro Alenko (rojena 17. 6. 1945) ostala pri teti. Z očetom so naju nastanili v okrevališču za repatriirance v Valjevi vili. V naši hiši je bila takrat vojaška godba, zato smo morali počakati, da so se odselili. Z očkom sva po Soboti iskala pohišstvo in ostale stvari ... ni ga bilo ... Leta 1945 smo začeli iz nič. Od pohištva je ostalo samo tisto, kar je vgradil Feri. Moja in dnevna soba. Vgrajena je bila tudi omara z ogledalom v predsobi, ki je do danes edina ostala na svojem mestu. Ko sva uspela nekako usposobiti hišo, sta prišli še mama in sestra.

Vsaka hiša ima svoj vonj, zvok ... še slišite in vonjate življenje v hiši?

Imam v spominu, da je tista ograja na stopnicah pokala, prav tako stopnice. Spomnim se, da smo imeli debelo knjigo Grimmovih pravljic. Zaradi teh je bilo mene zavoja pri stopnicah tako zelo strah. Verjela sem, da me, posebej kadar nisem bila pridna, na koncu čaka čarovnik.

Vrt je pa omamno dišal, kadar je bil v cvetju. Od bukve nadalje je bila velika kvadratna greda, kjer so spomladi cvetele spominčice in tulipani, kasneje pa cinije in astre. Vse je dišalo! Imeli smo tudi lipo, ki ima prav tako vonj. Pa ogromno ribeza in malin ob vsej dolžini ograje. In krasne hrustavke in take višnje ... ne vem ali so bile španske ali kaj ...

Danes tu v Ljubljani živite v stanovanju s, ponovno, čudovitim razgledom.

Leta 1946 sem se že preselila v Ljubljano. To je moje dekliško stanovanje. Imela sem ga že pred poroko in ga nikoli nisem hotela zapustiti. Veste, razgled ... takrat se je videlo celo grajsko poslopje. Že ko sem prvič vstopila in zagledala Grad, sem rekla, tukaj!

10

11

Sl. 8: Družinski piknik s prijatelji.

Sl. 9: Družinski piknik s prijatelji.

Sl. 10: Mala Vera s svojo pupo na vhodnem stopnišču.

Sl. 11: Družina Keršovan v dnevni sobi, začetek 1980-ih.

Vse fotografije, razen Sl. 4, osebni arhiv Vere Leskovic Keršovan.
Sl. 4, osebni arhiv Ljuba Deškoviča.